

HOREZM TÜRKÇESİ İLE YAZILAN SİRÂCÜ'L-KULÛB'DA BENZETME VE ÖLÇÜ UNSURLARI

*Elements of Simile and Measurement in Sirâcü'l-Kulûb
Written in Khorezmian Turkish*

Hülya UZUNTAŞ*

ÖZ: Karahanlı Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçiş dili olarak değerlendirilen Horezm Türkçesi ile yazılan eserlerden biri, Sirâcü'l-Kulûb'dur. Eserde, peygamberliğini ilân eden Hazret-i Muhammed'in halkı İslam'a davet etmesinin ardından Musevi ve Hristiyanlardan İslam'ı kabul edenlerin sayısının artması nedeniyle rahatsızlık duyan Mekke ve Yemen Yahudilerinin, Hazret-i Muhammed'in gerçek peygamber olup olmadığını sınamak için Tevrat ve İncil'den sordukları zor sualler ve Hazret-i Muhammed'in bu suallere verdiği doğru cevaplar konu edilmiştir. Sorulan suallere verilen cevaplarda benzetme ve ölçü unsurlarının sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada Ayşegül Sertkaya'nın 2010 yılında neşrettiği, Horezm Türkçesiyle yazılan ve 19 soru-cevap içeren Sirâcü'l-Kulûb metnindeki benzetme ve ölçü unsurları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sirâcü'l-Kulûb, Horezm Türkçesi, benzetme, ölçü

ABSTRACT: Sirâcü'l-Kulûb is one of the works written in Khorezmian Turkish, which is considered as the transition language from Karakhanid Turkish to Chagatai Turkish. In the work, the difficult questions asked from the Bible and the Torah by the Jews of Mecca and Yemen, who were disturbed by the increase in the number of Jews and Christians that converted to Islam following the invitation to Islam by the Prophet Muhammad -who declared his prophethood- in order to test whether he was a true prophet, and the correct answers given by the Prophet Muhammad to these questions were discussed. It is noteworthy that the elements of simile and measurement are frequently used in the answers given to the questions asked.

In this study, the simile and measurement elements in the text of Sirâcü'l-Kulûb, which was written in Khorezmian Turkish and contains 19 questions and answers, published by Ayşegül Sertkaya in 2010, will be examined.

Keywords: Sirâcü'l-Kulûb, Khorezmian Turkish, simile, measurement

---

* Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne, hulyauzuntas@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2306-5483

Geliş Tarihi / Received: 15.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 22.11.2021

Yayın Tarihi / Published: 27.01.2022

Giriş

Bazı İslam coğrafyacılarının batıda Oğuz Türkleri'nin ülkesi, güneyde Horasan, doğuda Mâverâünnehir, kuzeyde yine Türk topraklarıyla çevrili bir ülke olarak tanıttıkları (Özaydın, 1997: 217a) Harezmi (Hârizm, Harzem, Horezm)'in¹ 11. yüzyıldan başlayarak Türkleşmesi hadisesi, 13. yüzyıla kadar devam etmiştir (Argunşah ve Sağol-Yüksekkaya, 2015: 163).

13. yüzyıldan itibaren, Harezmi ve Sir Derya'nın aşağı kesiminde kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının tesiri altında Karahanlıca'dan teşekkül eden Horezm Türkçesinin, Orta Asya Türkçesi edebiyat dilinin inkişaf merhalesi (Eckmann, 2014: 1) olarak zuhur ettiğini görürüz. Harezmi'ye gelerek yerleşen Kıpçak, Oğuz ve diğer Türk boylarının şive ve ağızlarından alınan unsurlar, Horezm Türkçesi'nin en başta gelen dil özelliklerini teşkil etmiştir (Hacıeminoğlu, 1997: 18).

Karahanlı Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçiş dili olarak, dil tarihi açısından büyük öneme sahip (Eckmann, 2014: 2) olan Horezm Türkçesi ile muhtelif eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler² János Eckmann tarafından eserlerin yazıldığı yer, müelliflerin yetiştiği bölge dikkate alınarak (Ata, 2002: 16) "Harezmi Türkçesi Eserleri" ve "Harezmi-Altın Ordu Türkçesi Eserleri" başlıkları altında tasnif edilmiş ve *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Kıssaşü'l-Enbiyâ*, *Nehcü'l-Ferâdis*, *Mu'înü'l-Mürîd* ile *Satır Arası Kur'an Tercümesi*

¹ Ayşegül Sertkaya, Harezmi bölgesi ve çeşitli Türk boylarının göçleri ile bu bölgede teşekkül eden Türkçe hakkında şu bilgiyi verir: "Bölge VIII. yüzyılın başlarında Araplar tarafından fethedilmiş ve bölgeye Arap kaynaklarında *Hârizm* (*H'ârezm*) adı verilmiştir. Arapça *Hârezm* kelimesi Türkler tarafından *Harzem* şeklinde telâffuz edilmiş ve bölgenin idareci sülâlesinin adına da *Harezmişahlar* veya *Harzemşahlar* denilmiştir. X. yüzyıldan itibaren bölgeye Kıpçak, Peçenek, Kanglı ve Oğuz gibi çeşitli Türk boylarının gelip yerleşmesiyle bölge Türkleşmeye başlamış ve Türkler bu bölgenin adını *Hôrezm* şeklinde telâffuz etmişlerdir. *Hôrezm* kelimesi daha sonraları bölgeden Anadolu'ya yapılan göçlerle Anadolu Türkçesi'nde *Horzum* şeklinde yaşamaktadır. Kâşgarda konuşulan Karahanlı Türkçesi'nin bir devamı olan, ancak bölgede karışık dil özellikleri ile teşekkül eden Türkçeye de *Horezm Türkçesi* denilmiştir" (Sertkaya, 2013: 213).

² Recep Toparlı "Harezmi Türkçesi" adlı çalışmasının "Harezmi Türkçesi ile Yazılan Eserler" başlığı altında Rabgûzî'nin *Kıssaşü'l-Enbiyâ*'sını, İslâm'ın *Mu'înü'l-Mürîd*'ini, Kutb'un *Hüsrev ü Şîrin*'ini, Hârezmi'nin *Muhabbetnâme*'sini, Kerderli Mahmûd'un *Nehcü'l-Ferâdis*'ini listelerken (bk. Toparlı, 1995: 4-8), Gülten Sağol-Yüksekkaya, Mustafa Argunşah ile müşterek hazırladıkları "Karahanlıca, Harezmi, Kıpçakça Dersleri" isimli çalışmalarında "Harezmi Türkçesi Dil Yadıgârları" başlığı altında "*Mukaddimetü'l Edeb*, *Kıssaşü'l Enbiyâ*, *Mu'înü'l-Mürîd*, *Hüsrev ü Şîrin*, *Muhabbet-Nâme*, *Nehcü'l-Ferâdis*, *Kur'an-ı Kerim Çevirileri*, *Altın Ordu Yarlık ve Bitikleri* (*Toktamış Han Yarlığı*, *Temir Kutluk Yarlığı*, *Mahmud Han Bitiği*), *Mi'râc-nâme*, *Sirâcü'l-Kulûb* ve *İbni Mühennâ Lugatı*"ne yer vermiştir (bk. Argunşah ve Sağol-Yüksekkaya, 2015: 164-176).

Harezmi Türkçesi eserleri (Ata, 2002: 16), Kutb'un *Hüsrev ü Şîrîn*'i, *Muhabbet-nâme*, *Mi'râc-nâme*, *Dâsitân-ı Cumcuma* ve *Altın Ordu sahasına ait yarlık ve bitikler* ise Harezmi-Altın Ordu eserleri olarak ele alınmıştır (Ata, 2002: 16-17).

Ayşegül Sertkaya *Mukaddimetü'l-edeb*, *Kısâsü'l-Enbiyâ*, *Muînü'l-Mürîd*, *Husrev ü Şîrîn*, *Muhabbet-Nâme*, *Nehcü'l-Feradis* gibi edebî eserlerin yanı sıra, "hâlen Moskova Devlet Arşivi, Eski Eserler, 1468, Fonds N 181'de kayıtlı 224 varaktan oluşan bir mecmuadaki *Sirâcü'l-Kulûb*, *Şerâyi'ü'l-Ahkâm*, Hazret-i Muhammed'le ilgili menkıbeler, Kul Süleymân, Âşık Osmân ve Yunus Emre hikmetleri ile bir *Sâl-nâme*'yi de" (Sertkaya, 2013: 213) Horezm Türkçesiyle yazılan edebî eserler arasına dâhil etmek gerektiğini belirtir.

Bu çalışmada, Ayşegül Sertkaya'nın Horezm Türkçesiyle yazılan edebî eserler listesine eklenmesi gerektiğini vurguladığı "Moskova Devlet Arşivi, Eski Eserler, 1468, Fonds N 181'de kayıtlı 224 varaktan oluşan mecmuanın ilk eseri" (Sertkaya, 2010: 9) olan *Sirâcü'l-Kulûb*'un Sertkaya tarafından "*Horezm Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-Kulûb. Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Tıpkıbasım*" adı ile hazırlanıp bilim dünyasına kazandırılan neşrinden istifade edilerek söz konusu eserde kullanılan *benzetme* ve *ölçü* unsurları incelenecektir.

1. *Sirâcü'l-Kulûb* Hakkında

Sirâcü'l-Kulûb, peygamberliğini ilân eden Hazret-i Muhammed'in halkı İslam'a davet etmesinin ardından Musevi ve Hristiyanlardan İslam'ı kabul edenlerin sayısının artması nedeniyle rahatsızlık duyan Mekke ve Yemen Yahudilerinin, Hazret-i Muhammed'in gerçek peygamber olup olmadığını sınamak için Tevrat ve İncil'den sordukları zor sualler ve Hazret-i Muhammed'in bu suallere verdiği doğru cevapların konu edildiği (Sertkaya, 2010: 11) bir eserdir. Sertkaya'ya göre bu konuyu anlatan ilk eser Arapça yazılan *Sirâcü'l-Kulûb*'dur. Arapçadan Farsçaya tercüme edilen eserin Türkçe çevirileri de yapılmıştır (Sertkaya, 2013: 3856-3857).

Çalışmasında *Sirâcü'l-Kulûb* yazmalarını *Arapça yazmalar*, *Arapçadan Farsçaya yapılan çeviriler*, *Türkçe Çeviriler (Doğu Türkçesi yazmaları, Anadolu Türkçesi yazmaları)* başlıkları altında inceleyen³ Sertkaya'nın

³ *Sirâcü'l-Kulûb* yazmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sertkaya, 2010: 11-21. Ayrıca bk. Karasoy, 2013: 17-20.

neşrettiği *Sirâcü'l-Kulûb* metni “Arapçadan Doğu Türkçesine çevrilmiş olup⁴ metinde 19 soru-cevap yer almaktadır” (Sertkaya, 2010: 13).

2. Horezm Türkçesi ile Yazılan *Sirâcü'l-Kulûb*'da Benzetme ve Ölçü Unsurları

2.1. Benzetme Unsurları

Eserdeki benzetme ilgisi *-çA* eki, *teg* edatı ve *meñgizlig/k* kelimesi ile kurulmuştur.

2.1.1. *-çA* Eki İle Kurulan Benzetmeler

Muhtelif Türk dil bilgisi kaynaklarında *-çA* eki ile ilgili şu bilgiler verilir:

➤ “*+çA*: Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir; eşitlik hâli ile aynı” (Gabain, 2007: 43).

“*+çA*: eşitlik, gibilik bildirir” (Gabain, 2007: 105).

“*+çA*: Küçültme, kuvvetlendirme bildirir; kelime teşkili unsuru olarak görülmelidir” (Gabain, 2007: 105).

“*+ça*: Mukayese yahut küçültme ifade eder” (Gabain, 2007: 114).

➤ “Adların eşitlik durumu $\{+çA\}$ eki ile kurulur. Bir adın eşitlik durumu eşitlik-karşılaştırma, yaklaşıklık ve görecelik zarfları olarak görev yapar”⁵ (Tekin, 2003: 116).

➤ “Eşitlik ekleri bir eşitlik, gibilik, benzerlik ifade ederler. Onun için bu eklerle *benzerlik ekleri* de diyebiliriz. Eşitlik eklerinin esas fonksiyonu gibilik, benzerlik ifade etmektir. Fakat görecelik, kadarlık gibi hâller de ifade ederler. Onun için bu eklerle bütün fonksiyonlarını ifade etmek üzere *eşitlik ekleri* adını vermek daha uygundur. Yalnız bu son fonksiyonlarının da esas benzerlik fonksiyonuna dayandığı unutulmamalıdır.

Eşitlik ekleri ismi fiil kök ve gövdelerine bağlar. Eşitlik ekleri ismi yalnız fiile bağladığı için isimlerin eşitlik hâlleri daima zarf olarak kullanılırlar. Eşitlik ekleri de instrumental ve yön ekleri gibi işlekliliğini kaybetmek ve çekim eki hâlinde çıkmak temayülü gösterirler.

Asıl eşitlik eki *-CA*'dır. Eski Türkçede ek yalnız *ç*'li olarak *-çA* şeklinde idi” (Ergin, 2007: 239). Daha fazla bilgi için bk. Ergin, 2007: 239-240.

⁴ Bu durum metinde şöyle geçer: “*arab tili-çe erdi. türk tili-ge öwürdük (3/3)*” (Sertkaya, 2010: 25).

⁵ Tekin, çalışmasında *-çA* ekinin fonksiyonlarını “1. Eşitlik ve karşılaştırma zarfı görevinde, 2. Sayıca yaklaşıklık zarfı görevinde, 3. Görecelik zarfı görevinde” (Tekin, 2003: 116) olmak üzere üç başlık altında değerlendirmiştir.

➤ “+CA: Aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan +CA eki, kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek zamanla bir yapım ekine dönüşmüştür. Yapım eki alarak sıfat, zarf ve adlar türetir” (Korkmaz, 2009: 36). Daha fazla bilgi için bk. Korkmaz, 2009: 36-39.

➤ “The equative

Examples for the original spatial meanings of the equative are rather rare. One of these meanings is limitative (‘up to a certain point’).

Another spatial meaning is prolativ (‘by a certain road’).

Quantitative approximation is a content often expressed by +čA.

Just as often, however, +čA expresses abstract accordance.

• Similarity is also expressed by this suffix. In this last function +čA was in competition with the similitive (and with the postposition tæg).

+čA is often add to names for peoples to form adjectives. The reference to languages by equative forms also comes from this special use of similitive +čA.

+čA can, finally, be added to adjuncts such as *aşnu* ‘previous(ly)’ and in such cases makes their adjunct function more explicit.

The name ‘equative’ has been retained for this case form only out of convenience, to accord with general Turkological usage; equative meaning is not in any way central to the use of Old Turkic +čA” (Erdal, 2004: 376-378).

• “The similitive was in competition with the postposition tæg and with the case suffix +čA when used with similitive meaning (rather rare in Old Turkic)” (Erdal, 2004: 380).

Yukarıda verilen izahlardan da anlaşılacağı üzere -CA eki, eklendiği isimlere *eşitlik*, *gibilik*, *benzerlik*, *mukayese* vb. anlamlar katarak onların zarf fonksiyonunda kullanılmalarını sağlamaktadır. Ek, aynı fonksiyon ve -çA imlası ile Sirâcü'l-Kulûb'da da kullanılmıştır.

Talat Tekin'in -çA eki ile ilgili yaptığı tasniften⁶ de hareketle Sirâcü'l-Kulûb'daki -çA ekli kelimeleri, kullanıldıkları cümlelerle birlikte şu şekilde listeleyebiliriz:

I. Eşitlik ve karşılaştırma zarfi görevinde

⁶ Eserde -çA ekinin, Tekin'in tasnifindeki “3. Görecelik zarfi görevinde” başlığı altında değerlendirilebilecek bir kullanımı yoktur.

⁸... ol arık kır⁹-ıgında kubbeler yaratmış turur. her biriniñg uluğ-luğu¹⁰téveçe bar turur. (47/8-10)

¹... cebrâyıl kirdi érse, fir‘avn²-nuñg atı süñgi-çe kirdi. (89/1-2)

II. Sayıca yaklaşıklık zarfı görevinde

¹... eger kim-érseniñg tã‘atı ma‘şiyet-din ²esfendâne öyin-çe ağır gelse, cümle ‘arş u kürsî ferişte³-leri añga utru kélgey-ler. (33/1-3)

⁴... kayu kul⁵-nuñg ma‘şiyet-ni [e]sfendâne öyinçe ağır kelse, yana bir ferişte ⁶munādî kılğay kim ... (33/4-6)

¹¹mü‘mîn kullar tégme tã‘atı endāzesi-çe kéc-gey[37]¹-ler (36/11-37/1)

⁷... bir ança mü‘mîn-ler ⁸bir tün kün endāzesi-çe kéckey-ler. (37/7)

¹¹kıyāmet-niñg bir küni dünyāniñg élig miñg yılı-ça bolğay. (37/11)

¹⁰uçmağ içinde on kâta dünyāça mülk berdim (41/10)

¹¹... tégme bir kúbbe içinde yüz miñg piyāle bar turur. [48]... yıldız sa²-nünça piyālelerni toldurup tururlar. (47/11- 48/1-2)

⁶... sağdın soldın tégme yol-nuñg keñliki ⁷iki yıgaç yerçe bar erdi. (86/6-7)

2.1.2. Teg Edatı İle Kurulan Benzetmeler

Teg⁷ edatıyla ilgili kaynaklarda verilen bilgiler şöyledir:

➤ “**tek**= gibi, benzetme edatı” (Atalay[çev.], 2006[IV]: 595).

➤ “**te:g (d-)** Postposn. ‘like’; together with **üçün**, **üze:** and **birle:** one of the ‘four old postposns.’ discussed in K. Grønbech, *Der türkische Sprachbau*, Copenhagen, 1936, p. 35. When attached to the oblique stem of **ol** it soon became fused with it as **antağ**, q.v.; later it became similarly fused with the oblique stem of **1 bu:** S.i.a.m.l.g. except SW where it is replaced by other words like Osm. **gibi (kib)**; the vowel varies between **-e-** and **-a-**, and the final between **-g** and **-y**, but the initial is consistently **d-** everywhere” (Clauson, 1972: 475a).

⁷ Teg edatıyla ilgili ayrıca bk. Nadelyaev vd., 1969: 546b.

➤ “*teg*, nadiren de +*tag*: Eşitlik, gibilik bildirir; daha ziyade bir son çekim edatı olarak görülebilir; vasıflık olarak da kullanılır” (Gabain, 2007: 105).

“*teg* “gibi”” (Gabain, 2007: 99).

➤ Talat Tekin *teg* edatını “adların yalın durumunu yöneten sontakılar” arasında değerlendirmiştir: “*täg* “gibi””. Bu sontakı 3. kişi iyelik ekli adların nesne durumunu yönetir” (Tekin, 2003: 151-152).

➤ Muharrem Ergin **tek** edatını, *kullanışlarına göre son çekim edatları* (Ergin, 2007: 367) başlığı altında ele almıştır.

➤ “Some of the (proper) postpositions are opaque like *täg*” (Erdal, 2004: 332).

“In the inscriptional pronoun sequences *antag* ‘like that’ and *montag* ‘like this’, *täg* also follows the harmony of the base. Note that the base of these two forms is the oblique stem and not the accusative form, which otherwise serves as pronominal base for postpositions governing the nominative of simple nouns. The same clearly happened to *nätäg*, which is spelled as one word though otherwise identical to *nä täg*, and gets expanded to give adverbial *nätäg+in* and *nätäg+läti*. In the Orkhon inscriptions, *antag* still alternates with *antäg*. (...) In view of all this, +tAg can be said to have become a case suffix as far as pronouns are concerned” (Erdal, 2004: 336).

Sirâcü’l-Kulûb’da *teg* edatının kullanıldığı, benzetme ifade eden cümleler şunlardır:

“¹... *yétmiş miñg munuñg tég balıx bar kim* ²*anıñg her künde bir ta’amu turur*” *tép aydı*. (13/1-2)

¹... *üçünç kat yerde* ²*teñgri subhānehu ve ta’ālā halk-lar yaratıp turur*. *yüzleri* ³*ādemī yüzi tég*, *ağızları* *it ağızı tég*, *élig-leri* ⁴*ādemī éli-gi tég*, *azaqları* *sıgır azakı tég*, *tüg⁵-leri* *koy tügi tég*. (20/1-5)

“⁵*tamuğ içinde teñgri* ‘azze vü celle kükürd yaratıp turur. eger ⁶*dünyā tağ-larını añga salsalar erdi mūm tég éri⁷-gey erdi*”. (21/5-7)

⁷... *beşinç kat yer⁸-de tamuğ yılanları bar. tégme birniñg uluğ-luğı* *deve* ⁹*tég turur*. (24/7-9)

³*cümle sular zehir tég bolğay erdi*. (25/3)

¹kaçan bitig-ler kar yamğur teg uça baş-lasa kim oñgdın ²kim şol-dın kelgey. (34/1-2)

¹... bir gürüh halâyıklar ²bolğay, yaşın teg keçkey-ler. yana bir gürüh bolğay, yel ³teg keç-key-ler. yana bir gürüh bolğay-lar, kuş teg keç⁴-key-ler. yana bir gürüh bolğay-lar, at ile çapıp keç-er ⁵teg keç-key-ler. yana bir gürüh bolğay-lar, yazak yürür ⁶teg keç-key-ler. yana bir gürüh bolğay-lar, yaş oğlan ⁷emek-ler teg emekleyü keç-key-ler. (37/1-7)

²... mevlā fermānı birle ol ³cān kaçan bu nidānı eşitse, müşk-tin bir katre su tamar ⁴teg yā taķı un-dın kıl tartar meñgizlig ... (59/2-4)

³... anda kēzin ⁴melekü'l-mevt ırğak-lar ızar. kamuķ endām-ları sıyu ⁵tartar. neteg kim yafurğak-nı koy tügi-din tartmış ⁶meñgizlik, yā taķı bir ança tikenı yuñg içindin tolğap ⁷tartar teg, yuñg tikenke yapış-muş teg kamuķ tama⁸-rları bozulup endām-ları pāre pāre bolup çıkar. (62/3-8)

2.1.3. Meñgizlig/k İle Kurulan Benzetmeler

Lügatlerde *beniz*, *yüz*, *çehre*; *güzel*; *gibi* anlamlarında karşımıza çıkan *meñgiz* isminden sıfat yapım eki *-lig* ile türetilmiş *meñgizlig*⁸ kelimesi muhtelif kaynaklarda şöyle geçer:

➤ “مَنْكُزْلِكْ menğiz: Beniz. İnsanın rengi. Buradan alınarak “قِرْل مَنْكُزْلِكْ kızıl menğizliğ” denir, “kızıl benizli” demektir. Bu çok kere yanağın kırmızılığına söylenir” (Atalay[çev.], 2006[III]: 363).

➤ “SD **meñizlig** (b-) P.N./A. Fr. Meñiz (beñiz); ‘beautiful’ and the like. N.o.a.b. Uyğ. VIII ff. Bud. *U III* 57, 6 (i) (**osuğluğ**): Civ. *TT VII* 26, 17-18 (**körklüg**)” (Clouston, 1972: 771b).

➤ “a(nčula) **mäj(i)zlig** ärürlär kaltı ulug taluy s(a)mutre ... „sie werden ein solches **Aussehen** haben, wie das große Meer Samudra ...” (Röhrborn, 1977: 136a).

“körksüz körklüg yäk **mäjizlig** a(yıg) k(ılınçlıg) braman” (Röhrborn, 1977: 306b).

“*tañlançıg muñadınçıg körklüg mäjizlig ä(dgü) eşlıg* „mit wunderbarer², **schöner**² und tugendhafter Gemahlin“(?)” (Röhrborn, 1977: 344b).⁹

➤ Kelime, Uygurca Altun Yaruk’ta beş kez geçer:

⁸ Kelimeyle ilgili ayrıca bk. Nadelyaev vd., 1969: 343a.

⁹ *Uigurisches Wörterbuch*’da kelimenin geçtiği yer bilgisi için ayrıca bk. Kaya, 2021: 184b.

“(1) **mengizlig** kutlug buyanlig bilge (2) biliglig törülüg bolup ol y(a)ruk-
(3)-lar içinte közünmiş burkanlarig (4) körgeli udılar ::” (131/1-4) (Kaya, 1994: 118).

“(23) ... körküg (24) **mengizlig** bolgalı ..” (259/23-24) (Kaya, 1994: 171)

“(3) ... körk-(4)-lüg **mengizlig** bolsunlar ..” (380/3-4) (Kaya, 1994: 224)

“(18) ... körküg (19) **mengizlig** bolup..” (380/18-19) (Kaya, 1994: 224)

“(1) seviglig körküg **mengizlig** üç oqlanı (2) erti ::” (608/1-2) (Kaya, 1994: 321)

➤ **menizlig**, “gibi” anlamı ile Horezm Türkçesi eserlerinden Kışaşı’l Enbiyâ”da (Ata, 1997: III) 33 kez (bk. Ata, 1997: 434b); Nehcü’l-Ferâdis’de ise 63 kez (bk. Ata, 2014: 288b) kullanılmıştır.

Horezm Türkçesiyle yazılan eserlerden Sirâcü’l-Kulûb’da da *gibi* anlamı ile benzerlik ilgisi kuran kelime, şu cümlelerde toplam 16 kez kullanılmıştır:

⁹... yana *haq* ta ‘âlâ ¹⁰ol *gevherğa nazarı birle baqtı erte, ol gevher kur¹¹-ğaşun me^{ngizlik} eri-di taqı aqtı su boldı.* (7/9-11)

²... bir ança rivāyet³-lerde kelür kim serāni ol balıq üze urdı erte, ⁴ol balıq bir yandın başın çıkardı bir yandın *kuz⁵-rukın çıkardı. başı kuzrukı birle yeti kat yerni ⁶yeti kat kökni halka me^{ngizlik} evürdi.* (11/2-6)

³... kördi bir balıq *te^{ngizdin} başın ⁴çıkardı. katık yadın ok çıkar me^{ngizlik}.* (12/3-4)

¹¹... *tégme bir taş-nı^{ng} uluk[21]¹-luqı <kaf> tağ<i> me^{ngizlik} turur.* (20/11-21/1)

⁸... cümle ⁹taglar *kum me^{ngizlik} bolğay erti.* (25/8-9)

¹¹... *anı^{ng} üze kuş yara[43]¹-tmış turur. erkek tavuğ me^{ngizlik}.* (42/11-43/1)

¹¹... *tégme künde ol kuş-ka uçmağ[44]¹-tın üç kata yıpar, za ‘ferān, yinçü, kâfūr yağar = andağ ²kim kök-tin yamğur yağar me^{ngizlik}.* (43/11- 44/1-2)
(...) ⁶... her kanatıdın *tesbîh kalur me^{ngizlik} ün-ler ⁷çıklar.* (44/7)

⁶“anda *kēzin mü’min kul-lar burāk-ka müneler. kuş ⁷me^{ngizlik} uçarlar.* (50/6-7)

²... mevlā fermāni birle ol ³cān kaçan bu nidāni eşitse, müşk-tin bir kaçre su tamar ⁴tæg yā taķı un-dın kıl tartar meñgizlik ... (59/2-4)

³... anda kēzin ⁴melekü'l-mevt ırğak-lar ızar. kamuķ endām-ları sıyu ⁵tartar. nēteg kim yafurgak-nı koy tügi-din tartmış ⁶meñgizlik, yā taķı bir ança tikenı yuñg içindin tolğap ⁷tartar tæg, yuñg tikenke yapış-muş tæg kamuķ tama⁸-rları bozulup endām-ları pāre pāre bolup çıkar. (62/3-8)

¹¹... ol heybet zelzelesi yerge tüşkey. [75] ¹nē-tæg kim deryā ortası-dağı kēme meñgizlik bolğay. (74/11-75/1) (...) ⁴... yer kök ⁵tægirmen meñgizlik evrülgey. (75/4-5)

²... astı-dın üsti-din ³sağdın sol-dın andaķ çıkķay-lar kim kılı kim çur⁴kār meñgizlik bidāyālar yaķasıdın kāf-dın kāf-ka cihānga tolğay. teñgri ta'ālā mü'mīn-ler cānın reviş ⁶kılğay kim çerāg meñgizlik kāfirler cānın ķarā{r} kılğay. (79/2-6)

⁷... su boğıldı. tağ meñgizlik boldı. (86/7)

2.2. Ölçü Unsurları

Sirācü'l-Kulüb'daki ölçü unsurları, eserdeki ölçü ifadelerinde kullanılan kelimelere istinaden “uzunluk-kısalık, genişlik-darlık, kalınlık-incelik, büyüklük-küçüklük, uzaklık-yakınlık, derinlik-sıǵlık” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

2.2.1. Uzunluk-Kısalık İle İlgili Olanlar

⁶... ol tarāzū mikā⁷-yīl eligide bolğay. (...) ¹⁰... uzun-luķı maşrık-tın mağrib¹¹-ka tēgi bolğay. (32/6-7, 10-11)

⁶bir ķul-nuñg bitigi-ni keltürgey-ler. uzun-luķı maşrık⁷-dın mağrib-ka tēgrü bolğay. (34/6-7)

¹... şırāt-nıñ uzun-luķı üç miñg yıl-lık turur. (36/1)

⁴... “ol feriştelerniñ baş-larındın azak-ları-ğa ⁵tēgrü iki miñg iki yüz yıl(l)ık yer turur. (52/4-5)

¹... ol evnüñg kin-likı taķı uzun-luķı bēş ²yüz yıl(l)ık yer turur. (66/1-2)

³... kāf bir tağ ⁴turur. dūnyāni ķapsap turur. bu dūnyā anıñg ⁵içinde turur. ol tağ-nuñg uzun-luķı kök-ke ⁶tēgrü turur. (69/3-6)

⁵... <ol 'alem-ni^{ng}> her birni^{ng} **uzun-lu^{ki}** ⁶kırk yı^ğaç¹⁰ yer turur. (71/5-6)

⁶... ol şürnu^{ng} **uzun-lu^{ki}** ⁷tört yüz yıl(l)ık turur. yogan-lı^{ki} otuz mi^{ng} yıl(l)ık, yinçke-likⁱ ⁸on mi^{ng} yıl(l)ık turur. (73/6-8)

2.2.2. Genişlik-Darlık İle İlgili Olanlar

⁷... tégme bir uçmāh-ni^{ng} kapu^{ğı} başka turur. ⁸**ke^{ng}-likⁱ** maşrık-tın mağrīb-ka tégⁱ turur. (28/7-8)

¹... ol arı^k ²suvi 'arş altından kelip [turur]. tüz uçmah-ğa kirür. ³“uçmah andak endāze **ke^{ng}** turur?” hiç kim erse bilmez. (47/1-3)

¹... ol evnü^{ng} **kin-likⁱ** ta^{ki} uzun-lı^{ki} ²büş yüz yıl(l)ık yer turur. (66/1-2)

³... kâf bir ta^ğ ⁴turur. dünyāni **ka^sap** turur. bu dünyā ani^{ng} ⁵içinde turur. ol ta^ğ-ni^{ng} uzun-lu^{ki} kök-ke ⁶tégrü turur. (69/3-6)

⁴... kâf^f-dın narı bir yer yaratmış turur. **ke^{ng}-likⁱ** ⁵büş yüz yıl(l)ık <yer> turur. (...) ⁷... ta^{ki} bir neçede bir yer bar turur. **ke^{ng}-likⁱ** yüz yıl(l)ık ⁸yer turur. (70/4-8)

¹peygāmb^{er} 'aleyhi's-selām aydı: te^{ng}ri 'azze vü celle kâf ta²-ğındın narı bir yer yaratıp turur a^k kümüş-din. ³**ke^{ng}-likⁱ** yeti yolu bu cihān-ğa turur. (71/1-3)

⁶... sağdın soldın tégme yol-nu^{ng} **ke^{ng}-likⁱ** ⁷iki yı^ğaç yerçe bar erdi. (86/6-7)

2.2.3. Kalınlık-İncelik İle İlgili Olanlar

⁴... izi celle celāluhu heybetindin ol tulu⁵-ndın kökni yarattı. yeti taba^{ka} kökni biri biri üze tuttu. ⁶tégme bir kökdin yana biri birige tégⁱ ⁷büş yüz yıl[l]ık yol ⁷erdi hem **ka^lıng-lı^{ki}** ma büş yüz yıllık yer turur. (8/4-7)

⁹andın <so^{ng}> mevlā 'azze ve celledin 'adn atlık uçmah¹⁰-tın bir yaşıl yā^kūt kél-türdi ol yā^kūt-nu^{ng} ¹¹**ka^lıng-lı^{ki}** büş yüz yıl[l]ık turur. (9/9-11)

¹⁰ “Metinlerde fersah, ferseng, mil, kadem, arşın, kulaç terimleri ile karşılaştırılan” yı^ğaç terimi, “muhtemelen düz, uzun bir ağaçtan yol benzetmesiyle uzunluk ölçüsü olarak da” kullanılmaktadır (Oral-Seyhan, 2007: 122). Ayrıntılı bilgi için bk. Oral-Seyhan, 2007: 122-124.

⁶... andın soñgra ⁷şerāni yarattı. şerā bir lāy toprak bolur. anıñg **kalıñg-luķı** ⁸kök-tin yerge tēgrü turur. (10/6-8)

⁷... haberde ⁸bar kim tēgme bir kat kök-nüñg **kalıñg-luķı** beş yüz yıllık ⁹yer turur. aradağı açuķ-luğı beş yüz yıllık yer turur. (18/7-9)

²ol şırāt **kal-dın yinçke** kılıç-dın yitig turur. (36/2)

⁶... ol şürnuñg uzun-luķı dört ⁷yüz yıl(l)ıķ turur. **yoğan-luķı otuz miñg yıl(l)ıķ, yinçke-liki** ⁸on miñg yıl(l)ıķ turur. (73/6-8)

2.2.4. Büyüklük-Küçüklük İle İlgili Olanlar

⁸kamukdın aşnu bir gevher yarattı. hiç kim-ërse anıñg **uluķ⁹-luķın** şıfāt kılı bilmedi teñgri-din azın. (7/8-9)

¹¹... tēgme bir taş-nıñg **uluķ[21]¹-luķı** <kaf> tağ<ı> meñgizlik turur. (20/11-21/1)

⁷... beşinç kat yer⁸-de tamuķ yılanları bar. tēgme birniñg **uluķ-luķı** deve ⁹tēg turur. (24/7-9)

⁵... ol köşk-nüñg **uluğ⁶-luğı** altı miñg yıl(l)ıķ yol bolğay. (42/5-6)

¹⁰... ol kuş-nuñg **uluğ-luķı** 'arş¹¹-tin yeti kat yerge tēgrü turur. (43/10-11)

⁸... ol arıķ kır⁹-ıgında kubbeler yaratmış turur. her biriniñg **uluğ-luķı** ¹⁰tēveçe bar turur. (47/8-10)

¹¹... ol yıgaç-nıñg **uluğ-luķı** ol [49] ¹endāze turur kim ol kuş bir butakındın uç-sa, ²yana bir butağı-ğa tēgi on kata yuñgı tüşkey kim yana ö³-ngey kim yana bilmegey, teñgri fermāni birle. eger anıñg yapra⁴-k-dın bir yaprak-nı dūnyā-ğa endürse erdi cümlesi ⁵örtül-gey erdi. hiç kün tüşmegey erdi. uçmah ⁶içinde hiç köşk yok anıñg yaprakı tüş-memiş bolsa. (48/11-49/1-6)

2.2.5. Uzaklık-Yakınlık İle İlgili Olanlar

⁴... izi celle celāluhu heybetindin ol tulu⁵-ndın kökni yarattı. yeti tabaķa kökni biri biri üze tutti. ⁶tēgme bir kökdin yana biri birige tēgi **bēş yüz yıl[lıķ] yol** ⁷erdi hem kalıñg-lıķı ma beş yüz yıllık yer turur. (8/4-7)

⁷... andın ⁸soñg ol köfük-ni izi mevlâ celle celāluhu ol köfük⁹-tin yeti kat yerni yarattı. cümlesi bir pāre erdi. bir nazar ¹⁰kıldı erdi yedi pāre boldı. öz kudreti birle yarat¹¹-tı. **biri biri üze bēş yüz yıl[lıķ] yol** turur. (8/7-11)

⁷... *haberde* ⁸*bar kim tégme bir kat kök-nüñg kalıñg-lıkı beş yüz yıllık* ⁹*yer turur. aradağı açuk-luğı beş yüz yıllık yer turur.* (18/7-9)

⁷... *teñgri celle celāluhu yeti kat yerni yarattu. tégme* ⁸*bir<i>niñg* *arası beş yüz yıllık* *èrdi.* (19/7-8)

⁷... *tégme bir* ⁸*tamuğdın yana biriñge tegrü beş yüz yıllık yer turur.* (29/7-8)

2.2.6. Derinlik-Sıglık İle İlgili Olanlar

¹⁰*yetinç kat kök-te mevlā 'azze vü celle bir teñgiz yaratmış* ¹¹*turur. ol teñgizniñg tereñg-likı yeti kat yerdin [19] ¹'arşka tégü turur. bir ferişte yaratıp turur. teñgiz içinde azağın turur. izi 'azze vü celle-ge tã'at kıılır. bu teñgiz³-ni munça tereñg-likı birle ol ferişteniñg aşukına tegmes.* (18/10-11, 19/1-3)

Sonuç

Eserdeki suallere verilen cevaplarda çeşitli benzetme ve ölçü unsurlarının sıklıkla kullanıldığı görülür. Cümlelerdeki benzetme ilgisi -çA eki, *teg* edatı ve *meñgizlig/k* kelimesi ile kurulmuştur. Eserde en sık kullanılan benzetme unsurunun *teg* edatı, en az kullanılan benzetme unsurunun ise -çA eki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra benzetme ilgisi kuran ve eserde 16 kez geçen *meñgizlig/k* kelimesinin, 19 kez geçen *teg* edatı ile karışık ve birbirine yakın oranda kullanılması da dikkate değer bir husustur. -çA eki (*ança*, *munça*, *neçe* vb.) ve *teg* edatının (*neteg* vb.) kullanıldığı birleşik veya kalıplaşmış yapılar ise incelemeye dâhil edilmemiştir.

Ölçü unsurları, eserdeki ölçü ifadelerinde kullanılan kelimelerden hareketle “*uzunluk-kısalık, genişlik-darlık, kalınlık-incelik, büyüklük-küçüklük, uzaklık-yakınlık, derinlik-sıglık*” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Ölçü ifade eden unsurlardan derinlik-sıglık ile ilgili yalnız iki örnek varken, diğer ölçü unsurları birbirine yakın oranda ve daha fazla kullanılmıştır.

Eserde ölçü bildiren kelimelerden kısalık, darlık, küçüklük, yakınlık, uzaklık (=... yüz yıllık [yer/yol] vd.) ve sıglık kelimelerine rastlanmazken, uzunluk (*uzunluk*), genişlik (*keñglik*), kalınlık (*kalıñglık/yoganlık*), incelik (*yiñkelik*), büyüklük (*ulug/klug/k*) ve derinlik (*tereñglik*) ifade eden kelimelerin açıkça kullanıldığı görülür. Aşağıdaki cümlelerde ise başlıklardaki ölçü ifade eden kelimeler doğrudan kullanılmamış fakat

cümleler, bu kelimelerle aynı anlamları ifade ettikleri için ilgili başlıklara dâhil edilmişlerdir:

³... *ķāf bir tağ* ⁴*turur. dünyāni kapsap turur. bu dünyā anıng* ⁵*içinde turur. ol tağ-nıng uzun-luķı kök-ke* ⁶*tēgrü turur.* (69/3-6) (genişlik-darlık ile ilgili ölçü ifadeleri)

⁴... “*ol feriştelerni ng baş-larındın azak-ları-ğa* ⁵*tēgrü iki mi ng iki yüz yıl(l)ık yer turur.* (52/4-5) (uzunluk-kısalık ile ilgili ölçü ifadeleri)

Hülasa Horezm Türkçesiyle yazılan Siracü'l-Kulûb'da tespit edilen benzetme ve ölçü unsurları ile kullanım sıklıkları değerlendirildiğinde, sorulan suallere verilen cevaplarda benzetme ve ölçü unsurlarının ifadeyi güçlendirmek için yoğun şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa ve SAĞOL-YÜKSEKKAYA, Gül den (2015), *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ATA, Aysu (1997), *Nāşirü'd-dīn bin Burhānū'd-dīn Rabgūzī, Kışaşū'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) II. (Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATA, Aysu (2002), *Harezme-Altın Ordu Türkçesi*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul.
- ATALAY, Besim (Çev.) (2006), *Kâşgarlı Mahmud. Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin)-IV*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- ATALAY, Besim (Çev.) (2006), *Kâşgarlı Mahmud. Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri)-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford.
- ECKMANN, János (2014), *Harezme, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Yay. Haz. Osman Fikri SERTKAYA, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden.
- ERGİN, Muharrem (2007), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayıml/Tanıtı, İstanbul.
- GABAIN, Annemarie von (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet AKALIN, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1997), *Harezme Türkçesi Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

HOREZM TÜRKÇESİ İLE YAZILAN SIRÂCÜ'L-KULÛB'DA
BENZETME VE ÖLÇÜ UNSURLARI

- KARASOY, Yakup (2013), *Sirâcü'l-Kulûb: Gönüllerin Işığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (Haz.) (2021), *Klaus Röhrborn. Uigurisches Wörterbuch. Dizin*, Ardahan.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Mahmud b. Ali (2014), *Nehcü'l-Ferâdis. Uştmaqlarning Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu). Metin-Tıpkıbasım, Dizin-Sözlük. (Birleştirilmiş Baskı)*, Tıpkıbasım ve çeviri yazı: János ECKMANN, Dizin-Sözlük: Aysu ATA, Yayımlayanlar: Semih TEZCAN ve Hamza ZÜLFİKAR, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- NADELYAEV, Vladimir Mihayloviç, NASİLOV, Dmitriy Mihayloviç, TENİŞEV, Ethem Rahimoviç, ŞÇERBAK, Alexandr Mihayloviç (1969), *Drevnetyurkskiy Slovar'*, İzdatel'stvo 'Nauka', Leningrad.
- ORAL-SEYHAN, Tanju (2007), "Çağatayca İki Zafernâme Tercümesinde Kullanılan Bazı Uzunluk Ölçüsü Birimleri", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4.2, 116-145.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1997), "Hârizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16, 217-220.
- RÖHRBORN, Klaus (1977-1998), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 1-6*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- SERTKAYA, Ayşegül (2010), *Horezm Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-Kulûb (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Tıpkıbasım)*, Çantay Yayınları, İstanbul.
- SERTKAYA, Ayşegül (2013), "Horezm Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-Kulûb ve Dil Özellikleri", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008*, IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 3855-3865.
- SERTKAYA, Ayşegül (2013), "Horezm Türkçesi ile Hazret-i Muhammed Menkıbeleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 45.45, 211-250.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 3. Baskı, İstanbul.
- TOPARLI, Recep (1995), *Harezmi Türkçesi*, Seyran Yayınları.